

بررسی نقش کتابداران در توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی و طراحی کتابخانه مجازی

• علی لفته

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی،
کتابخانه دانشکده علوم دانشگاه تهران

■ مقیمی، مهدی (۱۳۸۵)، بررسی نقش کتابداران در توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی و طراحی کتابخانه مجازی در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی

و برای رفع این موانع و توسعه محیط‌های مجازی پیشنهادهایی ارائه شده است.

نگارنده در بیان مساله ابتدا به توضیح دو نوع رویکرد در زمینه مدیریت دانش (رویکرد انسان مدارو رویکرد کامپیوتر مدار) و نیز تبیین تاثیر فناوریهای نوین و ورود رایانه به کتابخانه‌ها می‌پردازد و نقش کتابداران را به عنوان پل ارتباطی در دنیای اطلاعات مورد بحث قرار می‌دهد؛ در ادامه در خصوص ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران شواهدی را ذکر می‌نماید. وی ضمن بیان تاریخچه کوتاهی از دانشگاه آزاد اسلامی و واحدهای وابسته به آن در داخل و خارج از ایران، در مورد امکانات آموزشی و منابع اطلاعاتی دانشگاه آزاد اسلامی بیان می‌کند:

« پس از گذشت ۲۴ سال، این دانشگاه بالغ بر ۱۶۲ واحد آموزشی و بیش از ۱۲۵۰ رشته تحصیلی در داخل و خارج کشور در مقاطع مختلف به تربیت دانشجو می‌پردازد. با این حال شواهد نشان می‌دهد که امکانات اساسی دانشگاه از رشد کافی برخوردار نبوده، حال با توجه به ازدیاد منابع اطلاعاتی و به نوعی انفجار اطلاعات در عصر حاضر، فراهم آوری زیرساخت‌های لازم برای دسترسی‌پذیر ساختن موجودی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی از طریق شبکه رایانه‌ای و بانک‌های اطلاعاتی لازم و ضروری است. با توجه به تغییر محیط های اطلاعاتی و روشهای دسترس‌پذیری پیوسته و مجازی اطلاعات، بررسی نیروی انسانی متخصص و امکانات موجود و لازم برای ایجاد کتابخانه دیجیتالی از نگاه کتابداران دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران موضوع اصلی این پژوهش است.»

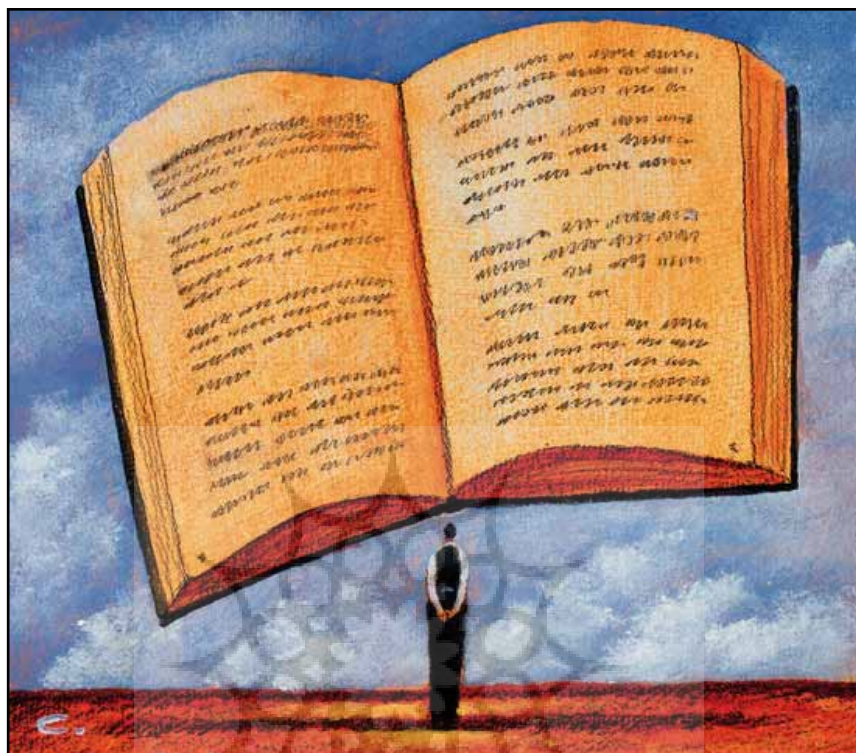
چکیده:

پژوهش حاضر با استفاده از روش پیمایشی انجام شده و برای اثبات هدف کلی، بررسی نقش کتابداران در توسعه کتابخانه‌های دیجیتالی و طراحی کتابخانه مجازی در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران، دو فرضیه را مطرح کرده است:

۱. بیش از ۵۰ درصد کتابداران با ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی موافقتند

۲. ایجاد کتابخانه دیجیتالی در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاه آزاد شهر تهران با موانعی روبرو خواهد شد

شایان ذکر است بررسی میزان آشنایی کتابداران با مهارت‌های جدید، بررسی وضعیت کتابخانه‌های ذکر شده در بالا برای ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی از اهداف جزئی این پژوهش می‌باشد. در این راستا و با توجه به جامعه آماری ۹۵ نفری کتابداران، پرسشنامه ای طراحی گردید و با توجه به عدم نمونه‌گیری، برای کل جامعه آماری مورد مطالعه پرسشنامه توزیع گردید که ۸۱ پرسشنامه عودت داده شد. بررسی یافته‌های پژوهش با استفاده از آزمونهای توصیفی و آزمونهای کوکران و فریدمن به این نتیجه رسید، با توجه به کمبود برگزاری دوره‌های آموزشی، عدم آشنایی کافی کتابداران با مهارت‌های جدید و علیرغم نبود امکانات و تجهیزات جدید در کتابخانه‌های واحدهای دانشگاهی آزاد اسلامی شهر تهران بیش از ۵۰ درصد کتابداران با ایجاد کتابخانه‌های ذکر شده موافق بوده و مانع اصلی ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی را دیدگاه نامناسب مدیران نسبت به محیط دیجیتالی میدانند

اهداف

الف. اهداف کلی

بررسی نقش کتابداران در توسعه کتابخانه‌های دیجیتال و طراحی کتابخانه مجازی در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران

ب. اهداف جزئی

۱. بررسی میزان آشنایی کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران با فناوریهای جدید ارتباطی و اطلاعاتی
۲. بررسی و شناسایی امکانات و تجهیزات لازم برای ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال در دانشگاه‌های آزاد اسلامی تهران
۳. بررسی میزان موافقت کتابداران کتابخانه‌ها با کتابخانه‌های دیجیتالی

سوالات اساسی پژوهش

الف. سوال کلی، آیا کتابداران در توسعه کتابخانه‌های دیجیتال و طراحی کتابخانه مجازی در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران، نقش موثری دارند؟

ب. سوالات جزئی

۱. کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران چه میزان با فناوریهای جدید ارتباطی و اطلاعاتی آشنایی دارند؟
۲. آیا کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران تجهیزات و

امکانات لازم برای ایجاد کتابخانه دیجیتال دارند؟
۳. آیا کتابداران دانشگاه یاد شده با ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال موافق هستند؟

۴. بر سر راه ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال چه موانعی وجود دارد؟

فرضیه

- بیش از ۵۰ درصد کتابداران کتابخانه‌های واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران با ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال موافقت.
- کتابخانه‌های واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران برای دیجیتالی شدن با موانعی روبرو هستند.

روش پژوهش

روش پژوهش پیمایشی و برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است.

از نکات قابل توجه در مورد این تحقیق اینکه روش پژوهش، روش گردآوری اطلاعات، ابزار گردآوری اطلاعات و جامعه آماری مورد مطالعه در فصل اول نیامده است.

جامعه آماری پژوهش

شامل کلیه کتابداران، بدون در نظر گرفتن نوع مدرک تحصیلی و صرفاً با توجه به اشتغال در کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی

شهر تهران که در آن نوع استخدام به رسمی، پیمانی، قراردادی و ساعتی تقسیم‌بندی شده است. که شامل ۹۵ نفر کتابدار کتابخانه‌های واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران که ۸۱ نفر به پرسشنامه‌ها پاسخ داده‌اند. با توجه به محدود بودن جامعه آماری و عدم نیاز به نمونه‌گیری، کل جامعه آماری مورد مطالعه قرار گرفته است.

روایی ابزار

در این پژوهش برای تعیین اعتبار ابزار اندازه‌گیری از اعتبار محتوایی استفاده شده است. اعتبار محتوایی یک آزمون، معمولاً توسط افراد متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌گردد.

پایایی ابزار

برای محاسبه پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است و مقدار ضریب آلفای پرسشنامه این پژوهش با استفاده از نرم افزار اس. پی. اس. اس ۱/۷۵ محاسبه شده است. نگارنده جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش توصیفی و استنباطی استفاده نموده، در روش استنباطی برای بیان رابطه بین متغیرها از آزمون فریدمن و آزمون کوکران Q بهره گرفته است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در تحلیل آماری مربوط به تاثیر جنسیت، سطح تحصیلات، سابقه کار، رشته تحصیلی، سن و نوع استخدام، پاسخ دهندگان از نظر جنسیت ۵۴ نفر (۶۶/۷ درصد) از جامعه آماری را زنان و ۲۷ نفر (۳۳/۳ درصد) را مردان تشکیل می‌دهند، از نظر سطح تحصیلات تعداد ۳ نفر فوق دیپلم ۶۳ نفر در مقطع کارشناسی، ۱۵ نفر کارشناسی ارشد و وجود دارد که می‌تواند ضامن سطح علمی بالا و نگرش علمی‌تر به مقوله کتابداری در سازمان باشد که نشان از اهمیت دادن سازمان به نیروی انسانی است. در بین جامعه مورد مطالعه از نظر رشته مرتبط، کتابداری بیشترین تعداد را در جامعه آماری با ۷۵ نفر (۹۲/۶ درصد) و از سایر رشته‌ها ۶ نفر (۷/۴ درصد) را شامل می‌شود. از نظر سابقه کاری، نتایج نشان می‌دهد که کتابداران در کتابخانه‌ها از سابقه و تجربه بالایی برخوردارند. ۳۴ نفر سابقه ۱-۵ سال، ۳۱ نفر سابقه ۵-۱۰، ۹ نفر سابقه ۱۰-۱۵ سال و ۷ نفر بیش از ۱۵ سال سابقه دارند.

همچنین تحلیل‌های آماری مربوط به آزمون سوالات پژوهشی نتایج زیر را در پی داشته است:

در راستای پاسخگویی به سوال اول پژوهش (کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران چه میزان با فناوری‌های جدید

ارتباطی و اطلاعاتی آشنایی دارند؟) با توجه به جدول سوالات ۱-۹ پرسشنامه که در راستای رسیدن به هدف نخست پژوهش، یافته نشان‌دهنده این مساله است که حدود ۷۰ درصد جامعه مورد مطالعه اطلاعات و آشنایی متوسط و پایین نسبت به مهارت‌های یاد شده دارند. و تنها حدود ۳۰ درصد به راحتی می‌توانند از نرم افزارها و مهارت‌های ارتباطی استفاده نمایند. همچنین بیش از ۵۰ درصد کتابداران با موثر بودن دوره‌ها موافق بوده و به نظر خود کتابداران این دوره‌ها، موجب سرعت عمل و افزایش علاقه شغلی و تناسب دانش با وظیفه محوله می‌گردد. علاوه بر این کتابداران آشنایی با پایگاه‌های اطلاعاتی را با توجه به اهمیت بازیابی اطلاعات در دنیای وب اولویت نخست نام برده و دوره‌های آموزشی اینترنت و جستجوی وب را دومین اولویت نام برده اند.

سوال دوم پژوهش (آیا کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران، تجهیزات و امکانات لازم برای ایجاد کتابخانه دیجیتالی را دارند؟) برای پاسخگویی به این سوال تعداد ۱۲ سوال در این رابطه طراحی شده است. نتایج نشان از کمبود تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری دارد. با توجه به جدول (۴-۲۶) وجود ۳۲ کامپیوتر با مدل قدیمی پنتیوم II و عدم یکسانی و توزیع تجهیزات کامپیوتری و تعداد کم کامپیوترهای مدل بالا مشکلاتی را از جمله عدم ذخیره اطلاعات، با سرعت بالا، عدم استفاده از اینترنت پرسرعت و اتصال اطلاعات، بوجود آورده است. از نظر نرم افزار کتابخانه‌ای، وجه تشابه زیادی از نظر یکسانی نرم افزارها دیده نمی‌شود. کتابخانه‌ها از ۳ نوع نرم افزار متفاوت استفاده می‌کنند که البته با توجه به استفاده ۵۳ نفر از نرم افزار کاوش تحت داس و ۲۷ نفر از نرم افزار سیمرغ و تنها ۲ نفر از نرم افزار پارس آدرخش تحت ویندوز استفاده می‌کنند که نشان از عدم امکان ارتباط بین کتابخانه‌ها دارد. توزیع فراوانی دسترسی به اینترنت نشان داده شده که فراوانی ۵۶ نفر از جامعه مورد مطالعه به صورت تمام وقت به اینترنت دسترسی دارند که با توجه به نبود امکانات مناسب، برای دسترسی مطلوب با مشکل مواجه خواهند شد. علاوه بر این یافته‌ها در زمینه مساحت کتابخانه، نشان از مناسب بودن فضا دارد. ۲۴ نفر اظهار داشته‌اند که کتابخانه بالای ۶۰۰ مترمربع، ۲۹ نفر مساحت بین ۲۰۰-۶۰۰ مترمربع را داراست.

سوال سوم پژوهش (آیا کتابداران دانشگاه یاد شده با ایجاد کتابخانه دیجیتالی موافق هستند؟)

نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که علی‌رغم کمبودهای موجود و نبود تجهیزات، کتابداران نسبت به صرف هزینه‌های سازگاری با تغییر سیستم، اعتماد به اطلاعات دیجیتالی و توانایی ورود و سازگاری با فناوری

نفر سابقه ۱ تا ۵ سال، ۳۱ نفر سابقه ۵ تا ۱۰ سال، ۹ نفر سابقه ۱۰ تا ۱۵ و ۷ نفر بیشتر از ۱۵ سال سابقه دارند. نتیجه فوق بیانگر این است که بیش از ۵۰ درصد جامعه آماری، تجربه بالایی از نظر سابقه کاری دارند و بقیه جامعه نیروی انسانی با سابقه کم البته با نگرش جدید، فرصت بسیار خوبی برای کتابداران باتجربه است که دانش و مهارت‌های خود را به کتابداران جدید منتقل کنند و در ایده‌های آنها سهیم شوند، با توجه به سن جامعه که ۵۰ درصد آنها بین ۲۳ تا ۳۲ سال را دارند، شرکت دادن کتابداران جوان در تصمیم‌گیری‌ها و ایجاد فرصت برای شرکت در رهبری، تنها راهی است که کتابداران جوان می‌توانند مهارت‌های لازم را بدست بیاورند. و با این روش موانع موجود بین کتابداران جوان و باتجربه از بین می‌رود. در صورت استفاده از تفکرات نو و جدید این نیروها و تزریق اطلاعات، بدنه سازمان و به‌طور خاص کتابخانه، می‌توان نگرشی نو در کتابخانه‌ها ایجاد کرد.

جمع‌بندی

کتابخانه‌های ما پس از سپری نمودن دوره گذار از شکل سنتی به ماشینی، امروزه با ظهور فناوریهای نوین شبکه‌ای و ارتباطی، وارد مرحله کاملاً متفاوتی شده‌اند و اشکال جدیدی از کتابخانه‌ها هم در حال ظهور هستند. از این حیث با توجه به مقتضی زمان و همچنین از آنجا که بسیاری از سازمانها و مراکز اطلاعاتی به‌منظور ایجاد شکل خاصی از انواع کتابخانه‌های الکترونیکی، دیجیتالی، مجازی و نظایر آن همت گماشته‌اند، بررسی نقش کتابداران در توسعه این گونه کتابخانه‌ها بسیار حایز اهمیت است - ناگفته نماند که در پژوهش حاضر واژه «کتابخانه دیجیتالی» و «کتابخانه مجازی» به یک معنا بکار رفته است و منظور از آنها کتابخانه‌های مجازی می‌باشد - و در این میان دانشگاه آزاد اسلامی با توجه به پذیرش زیاد دانشجوی در همه مقاطع تحصیلی و نبود امکانات آموزشی، پژوهشی و تحصیلی متناسب با افزایش شمار دانشجویان، درک این نکته که وجود یک کتابخانه مجازی مجهز و غنی و همچنین بررسی نقش کتابداران به عنوان رابطین اطلاعاتی در این میان، اهمیت کار پژوهشگر را دو چندان می‌سازد. از دیگر نکات قابل توجه در مورد این پژوهش، با وجود عدم استفاده از برخی متون تالیفی و ترجمه شده در این حوزه در سال‌های اخیر، یک بررسی مروری خوب از متون تالیفی و ترجمه‌ای را انجام داده است.

نویسن دید مثبتی دارند. مجموع نظرات کتابداران و نتیجه بدست آمده از آزمون کوکران $\text{sig}=0$ که تفاوت معنی‌داری بین جوابها را می‌رساند و با توجه به مقدار p آزمون که کوچکتر از 0.05 می‌باشد، نتیجه معنی‌داری در سوال مورد سنجش وجود دارد، در نتیجه فرضیه اول که ۵۰ درصد کتابداران با ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی موافقت، را مورد تأیید قرار می‌دهد. سوال چهارم پژوهش (بر سر راه ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی چه موانعی وجود دارد؟) موانع ذکر شده به ترتیب اولویت عبارتند از:

۱. فقدان نیروی انسانی متخصص
 ۲. عدم آشنایی کامل کتابداران با دانش کتابداری روز
 ۳. فقدان نیروی انسانی متخصص علوم رایانه‌ای
 ۴. عدم آشنایی کتابداران با زبانهای خارجی
 ۵. دیدگاه نامناسب مدیران درمورد محیط دیجیتالی
 ۶. جایگاه نامناسب کتابخانه در تشکیلات اداری
 ۷. کهنگی وعدم تجانس منابع در دانشکده‌های مختلف
 ۸. نبود سازمان مرکزی برای اداره و هماهنگی کتابخانه‌ها
 ۹. کتابدار نبودن مدیران کتابخانه‌ها
 ۱۰. عدم شرکت کتابداران در تصمیم‌گیری‌های کتابخانه‌ای
- که وجود چنین موانعی فرضیه دوم پژوهش را مورد تأیید قرار می‌دهد.

نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش

در تحلیل آماری مربوط به تاثیر جنسیت، سطح تحصیلات، سابقه کار، رشته تحصیلی، سن و نوع استخدام، نتایج زیر به‌دست آمده است: پاسخ دهندگان از نظر جنسیت ۵۴ نفر (۶۷/۷ درصد) از جامعه آماری زن و ۲۷ نفر (۳۳/۳ درصد) را مردان تشکیل می‌دهند که از این تعداد از نظر سطح تحصیلات در کتابخانه‌های مربوطه در سطح بالایی قرار دارند، با توجه به نتایج بدست آمده، بیشترین تعداد ۶۳ نفر در مقطع لیسانس، ۱۵ نفر فوق لیسانس و ۳ نفر فوق دیپلم وجود دارد که می‌تواند ضامن سطح علمی بالا و نگرش علمی تر به مقوله کتابداری در سازمان باشد که نشان از اهمیت دادن سازمان به نیروی انسانی می‌باشد. در بین جامعه مورد مطالعه از نظر رشته مرتبط، کتابداری بیشترین تعداد در جامعه آماری را با ۷۵ نفر (۹۲/۶ درصد) و در این میان تنها ۶ نفر (۷/۴ درصد) سایر رشته‌ها را شامل می‌شود. از نظر سابقه کاری کتابداران، نتایج نشان می‌دهد که کتابداران شاغل در کتابخانه‌ها از نظر سابقه درصد بالایی باتجربه هستند، ۳۴

1 SPSS